

Наталія Третяк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА

У статті розкрито мету національного виховання свідомого громадянина, патріота; визначено шляхи впровадження національно-патріотичного виховання в навчально-виховний процес у початкових класах; описано роль І. Огієнка у формуванні національної свідомості молодших школярів. Визначено напрями громадянської компетентності учнів на уроках української мови. З'ясовано роль дидактичного матеріалу та загальношкільних проєктів для формування національної свідомості учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, самосвідомість, свідомість, молодші школярі, культура, етикет, розвиток, національна гідність, загальноосвітні навчальні заклади.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнародних взаємовідносин, формування в молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [1, с.4]. Доречно згадати про деякі аспекти патріотичного виховання дітей шкільного віку на сучасному етапі і простежити, як воно трактувалося видатним українським мислителем Іваном Огієнком на початку ХХ ст.

І. Огієнко давав настанови щодо здійснення національного виховання підрастаючого покоління: прищеплювати любов до свого народу, народної творчості, рідної мови. «У самій мові нашій одбився дух нашого народу, по корнях слів можна довідуватись і про культуру нашу», – писав він. Пріоритетну роль у формуванні особистості Іван Огієнко відводив родині, яка є, на його думку, джерелом національного духу, високої свідомості й моралі. «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і у світ піде дитина», – вказував педагог. Дослідниця просвітницької та педагогічної діяльності Івана Огієнка А.А. Марушкевич зазначає, що основними засобами родинного виховання мислитель вважав мову, материнський і батьківський вплив, рідномовне оточення, етнічне середовище. Крім того, учений підтримував думку про виховання в дітей поваги до моральних законів свого народу, яка виробляється в сім'ї, насамперед, прикладом батьків, старших братів і сестер, інших осіб. Батько і мати повинні докласти зусиль для забезпечення дитині рідномовного оточення, щоб не сталося пізніше відокремлення її від української нації. Відчуження від своєї нації І. Огієнко розглядав як скривдження людини на все життя, забуття нею духовних заповітів предків. Заслуга Івана Огієнка полягає і в тому, що він розкрив основні засоби здійснення національного виховання підрастаючого покоління. За твердженням педагога, мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, «... і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати». Спираючись на власний досвід, І. Огієнко доводить, що «безмовний народ – не народ». Спілкування з дітьми

своєю мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. «Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу». На думку І. Огієнка, мова – це найкращий вихователь, бо завдяки їй формуються основи духовного світу дитини, тільки вона (мова) може забезпечити повноцінне життя особистості.

Засоби, щодо формування національної свідомості та патріотизму, запропоновані видатним українським мислителем І. Огієнком, мають місце і в сучасних концепціях.

Питання українського національного менталітету в своїх працях досліджували ще М. Грушевський, М. Максимович, О. Потебня, Г. Сковорода, П. Чубинський, П. Юркевич та багато інших.

Значний внесок у розвиток методики формування національної самосвідомості зробили вітчизняні педагоги, психологи Н. Волошина, Г. Ващенко, Г. Гуменюк, О. Дорошкевич, О. Духнович, Н. Кузьміна, С. Кірсанова, О. Колоскіна, П. Куліш, М. Павленко, В. Постовийта інші.

Проблеми розвитку вітчизняної педагогічної думки у сфері формування національної свідомості громадян України досліджували А. Алексюк, І. Дзюба, В. Дончик, М. Євтух, М. Стельмахович, Д. Тхоржевський.

Проте проблема педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості та самосвідомості особистості молодших школярів як особливої цілісності ще не набула належного наукового аналізу. Отже, актуальність даної статті зумовлена недостатнім рівнем розвитку національної свідомості в учнів початкових класів; потребою загальноосвітніх навчальних закладів у створенні умов для якісного засвоєння учнями цінностей національної культури; усвідомленням більшістю вчителів початкових класів необхідності у підвищенні власного рівня готовності до стимулювання розвитку національної свідомості особистості школяра і відсутністю в теорії виховання положень щодо моделі оволодіння учнем національними цінностями.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді серед виховних напрямів найбільш актуальним сьогодні виступає патріотичне виховання, що закладає фундамент для формування свідомості як сучасної молоді, так і прийдешніх поколінь українців, що вбачатимуть у державі запоруку особистісного розвитку і сповідуватимуть ідеї гуманізму, демократії, свободи, толерантності, виваженості та відповідальності за своє життя та долю рідної держави.

Враховуючи нові суспільно-політичні реалії в державі, саме школа повинна стати осередком становлення громадянина-патріота України, виховувати в молодого покоління високу патріотичну свідомість, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності держави.

Виховання громадянськості та патріотизму на уроках мови і літературного читання сприяє збагаченню духовного світогляду школярів, формує усвідомлення особистістю себе як часточки українського народу з власною національною гідністю.

Патріотизм є творчим актом духовного самовизначення особи. Це свідома громадянська позиція, особлива спрямованість самореалізації і соціальної поведінки громадянина. Критеріями патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету України, підкування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. У випадку загрози національній безпеці патріотизм проявляється у готовнос-

ті служити Україні, встати на її захист; у визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими. Таке розуміння патріотизму є базовим для усвідомлення сутності цього феномена в умовах розбудови правової держави.

Формування національної самосвідомості школярів виражається в усвідомленні власної національно-етнічної приналежності, шанобливого ставлення до історії і культури національно-етнічної спільноти і представників інших націй, патріотичних почуттів і патріотичної самосвідомості. З позиції В.О. Сухомлинського, патріотизм є почуттям, в якому органічно переплітається любов до малої Батьківщини з її народом, природою, традиціями і культурою та почуття кохання, вірності, поваги до своєї держави, готовність їй служити [3, с.318]. Міцна нація починається з міцної родини, де дітям переходить мудра наука любові, довіри, взаємної вимогливості і відповідальності. Виховувати патріотичні почуття вчителю початкових класів необхідно з обговорення зі школярами аспектів сутності родини та її місця в житті дитини, взаємовідносин учнів з рідними, уміло поєднуючи бесіду з використанням відповідних психологічних вправ і завдань.

Провідне місце у формуванні національно-патріотичних почуттів у школярів посідає вивчення української мови. Адже патріотизм починається саме зі ставлення до рідної мови. Підрастаюче покоління має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства.

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Патріотичне виховання молодших школярів на уроках української мови здійснюється через реалізацію соціокультурної змістової лінії. Зокрема, звертається увага учнів на багатство і милозвучність української мови, її красу, значення української мови для становлення незалежної, самостійної держави, роль української мови як державної.

Чільне місце на уроках української мови та літературного читання займає використання малих фольклорних форм – загадок, лічилок, приказок та прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колядок, шедрівок, веснянок тощо. У процесі реалізації їх виховного потенціалу, слід пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них є запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь.

Робота над формуванням патріотизму проводиться як на уроках української мови, так і в позаурочний час. Насамперед цьому сприяє правильно дібраний дидактичний матеріал.

Патріотичного виховання має проходити через засвоєння молодшим школярем сприймання «мос, рідне, люблю», починаючи від родини, отчого дому як первинного осередку соціалізації дитини і переходячи в подальшому до аналогічного сприймання школярем рідного міста, своєї країни та народу.

З цією метою пропонуємо, наприклад, провести аналітичну роботу над віршем М. Бакая

«У РІДНОМУ КРАЇ»

Одна Батьківщина, і двох не буває,
Місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
Той долі не знайде в житті.

У рідному краї і серце співає,
Лелеки здалека нам весни несуть.
У рідному краї і небо безкрає,
Потоки, потоки, мов струни, течуть.

Тут мамина пісня лунає і нині,
Її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
Співають в садах солов'ї.

І я припадаю до неї устами,
І серцем вбираю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні,
Без мами збідніє, збідніє земля назавжди.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання, виховувати в неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни її природи, рідного слова, побуту, традицій. З цією метою пропонуємо використати такі тексти:

Живу я в Україні,
Де річки, озера сині, –
Чиста в них вода, прозора,
В дно глибинне світять зорі.
Найгарніші наші села,
Люди мудрі і веселі,
Хати білі, чепурненькі,
Діти всі такі гарненькі...
Маки в полі червоніють,
І волошки ген синіють,
Всі сади таки плодючі,
Огороди всі родючі.
Наша Україно мила,
Донька я твоя щаслива.

Г. Камісарова.

РІДНА ХАТА

Різні в світі є країни,
Різні люди є у світі,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти.
Є з усіх одна країна,
Найрідніша нам усім,
То – прекрасна Україна,
Нашого народу дім.
Там шумлять степи безкраї,
Наче вміють говорити,
Там ясніше сонце сяє,
Там солодше пахнуть квіти.
Різні в світі є країни,
Гарні є і є багаті,
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще в рідній хаті.

О. Василенко.

Важливим традиційним засобом національно-патріотичного виховання є вивчення символіки нашого народу. У кожному класі створено класні куточки, де є зображення герба, прапора та гімну України. Великі можливості для національного виховання учнів дають вдало дібрані тексти. Наприклад:

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Конституцію читають
Тато, мама і дідусь,
Я на неї теж дивлюсь,
Сторінки перегортаю.
Гарна книжка і цікава,
Всіх добра навчає
І дарує людям право,
Від зла захищає.
Скоро я навчусь читати
І сам прочитаю,
Бо вже дуже хочу знати,
Які права маю.

ПРАПОР

Прапор – це державний символ
Він є в кожній державі;
Це для всіх – ознака сили,
Це для всіх – ознака слави.

Синьо-жовтий прапор маєм:
Синє – небо, жовте – жито;
Прапор цей оберігаєм,
Він – святиня, знають діти.

Прапор свій здійсмаєм гордо,
Ми з ним дуже і єдині,
Ми навіки вже – народом,
Українським, в Україні.

Н. Поклад.

ГЕРБ

Наш герб – тризуб,
Це воля, слава й сила;
Наш герб – тризуб.
Недоля нас косила,
Та ми зросли, ми є,
Ми завжди будем,
Добро і пісню несемо
Ми людям.

Н. Поклад.

У початкових класах закладається основа національної свідомості учнів, любов до рідної землі, своєї «малої батьківщини», виховується патріотична гордість за минуле і сучасне України, любов до рідної мови, формується духовно розвинена, творча, працелюбна особистість.

Під час проведення уроків української мови потрібно використовувати сучасні тексти шкільних підручників, що руйнують стереотип неповноцінності української мови, який раніше активно насаджувався українцям. Це сприя-

тиме утвердженню в підростаючого покоління думки про те, що українська мова є сучасною, багатого, культурною, розвиненою мовою, що здатна обслуговувати усі сфери життя суспільства. З цією метою пропонуємо використати віршовані тексти про мову. Наприклад:

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є,
І в серці обізветься рідна мова;
І в голосі ясним ім'я твоє
Просяє, наче зірка світанкова.
З родинного гнізда, немов пташа,
Ти полетиш, де світу далечизна,
Та в рідній мові буде вся душа
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.
У просторах, яким немає меж,
Не згубишся, як на вітрах полова.
Моря перелетиш і не впадеш,
Допоки буде в серці рідна мова

Д. Павличко.

Отже, основними умовами патріотичного виховання молодших школярів є: створення ситуацій внутрішнього сприйняття учнями знань про українську культуру; педагогічне забезпечення процесу формування в учнів особистісного значення діяльності в напрямі оволодіння національними цінностями; застосування вчителем на уроках української мови дидактичного матеріалу, що створює емоційно-естетичний фон, який стає засобом розвитку національної свідомості особистості молодшого школяра. Добираючи для опрацювання на уроках мови дидактичний матеріал, доцільно зосередитися на патріотичній тематиці, яка сприяє вихованню честі, гідності та інших важливих духовних якостей захисників і будівничих вітчизняної державності.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Складня української мови. Жовква : Друкарня О.О. Василіян, 1935. Ч. 1. 196 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс, 1995. 46 с.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ, 1918. 273 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти України: затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347. *Освіта України*. 2002. 23 квіт. (№ 33) С. 4-6.
5. Система виховання в початковій школі (за Національною програмою виховання МОН України) / упор. А.В. Лихва. Харків : Основа, 2011. 376 с.
6. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному. *Вибр. твори у 5-ти т. К. : Вища школа, 1983. Т. 5. 330 с.*

The purpose of national education of a conscious citizen, a patriot is revealed in the article, the role of I. Ogienko in the formation of the national consciousness of younger students is described; ways of introducing national-patriotic education in the educational process in primary schools. The areas of civic competence of students in the Ukrainian language lessons are defined. The role of didactic material and school-wide projects in shaping the national consciousness of young schoolchildren has been clarified. The role of modern linguists, educators and psychologists is analyzed in the article and their significant contribution to the development of the methodology of formation

of national consciousness. However, the problem of pedagogical support for the development of the national consciousness and self-awareness of the younger students as a particular integrity has not yet been adequately analyzed. The article also assesses the education of citizenship and patriotism in language lessons and literary reading, which contributes to the enrichment of students' spiritual worldview, and forms an awareness of the personality as a part of the Ukrainian people with their own national dignity. The article describes and analyzes didactic material; conclusions are drawn, that the basic conditions for patriotic upbringing of younger students are: creation of situations of students' internal perception of knowledge about Ukrainian culture; pedagogical support of the process of formation of students' personal importance of activities in the direction of mastering national values; the use of didactic material by the teacher in the Ukrainian language lessons, which creates an emotional and aesthetic background, which becomes a means of developing the national consciousness of the younger student's personality.

Key words: patriotic education, patriotism, self-consciousness, consciousness, junior high school students, culture, etiquette, development, national dignity, general educational institutions.

Отримано: 23.09.2019 р.

УДК 37.0:32(082)

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.228-236

Тетяна Франчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Інна Іванюк

Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів-правовий ліцей № 2

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАСАДНИЧИХ ПОЗИЦІЙ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті порушуються проблеми розвитку громадянської освіти в Україні, зокрема її управлінської складової, через призму аналізу потенційних можливостей адаптації концепту розбудови національної освіти періоду УНР, а також цілісного освітнього простору як основи забезпечення її неперервності.

Ключові слова: цілісний освітній простір, громадянська освіта, неперервна освіта, особистісно орієнтована освіта.

На сучасні тенденції розвитку громадянської освіти і пов'язані з ними виклики вказує голова комітету з питань освіти та науки Верховної Ради України Сергій Бабак, відповідаючи на питання про найпомітніші зміни в українському суспільстві: «Молодь більше залучена до життя держави. Виросло громадянське суспільство. Ми почали не лише говорити, а й діяти як вільні люди. Українці розуміють, що треба брати на себе відповідальність, менше очікують від держави».

Закономірно, що освітні системи всіх рівнів мають оперативно реагувати на актуальну ситуацію, що склалася в державі, реалії пов'язані з розвитком громадянського суспільства, не лише традиційно оновлюючи її змістову основу, а і управлінську. При тому особливо важливою є узгодженість принципів та алгоритмів управлінської діяльності, що реалізується на різних рівнях, починаючи від найвищого загальнодержавного, завершуючи локальним – у рамках навчального закладу, окремого його підрозділу, що все в комплексі